

УДК 327.8

Власюк Т. О.

ПОТЕНЦІАЛ ЗОВНІШНЬОТОРГОВЕЛЬНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА УКРАЇНИ З ЄГИПТОМ

Налагодження стратегічного партнерства України стало вагомою передумовою формування базису зовнішньоекономічної безпеки держави. В умовах реальної війни України з Росією, різкого погіршення показників економічного розвитку необхідна диверсифікація відносин і зміцнення зовнішньоторговельного співробітництва України та її основних стратегічних економічних партнерів. Вибір стратегічних партнерів Україною є актуальним геополітичним та гео економічним завданням для виходу з кризи та подолання негативних наслідків ескалації воєнних дій, а також формування взаємовигідних відносин для зміцнення економічних позицій на тлі загострення як глобальних, так і внутрішніх економічних криз.

Оскільки найбільший торговельний партнер України за період незалежності – Росія, ініціював воєнний конфлікт, очікуваний економічний ефект від підписання Угоди про асоціацію з ЄС не був отриманий, надмірна залежність та поляризованість зовнішньоторговельних відносин призвела до різкого погіршення показників зовнішньоекономічного розвитку і торговельного балансу у 2014–2016 рр. А тому очевидною є потреба пошуку нових векторів зовнішньоекономічного співробітництва, налагодження і зміцнення таких зв'язків з країнами, які за потенціалом та рівнем розвитку подібні з Україною. Істотні перспективи такої співпраці сформовані в українсько-єгипетських економічних відносинах.

Як визначають Б. Парахонський, Г. Яворська, стратегічне партнерство – це система взаємодії двох або кількох держав, яка ґрунтується на визнанні спільних цінностей та/або їх бачення, високому рівні співробітництва у визначених сферах, спільній зовнішньополітичній підтримці, зокрема, в рамках міжнародних організацій, узгодженні позицій у кризових ситуаціях та при вирішенні міжнародних конфліктів [1, с. 9].

Дедалі частіше науковці, серед яких М. Згуровський, Ю. Пахомов, А. Філіпенко, обґрунтовують доцільність тіснішого економічного співробітництва та необхідність підвищення ефективності зовнішньоторговельних відносин з країнами арабо-ісламського світу [2, с. 28]. В. Геєць наголошує на необхідності диверсифікації напрямів зовнішньоторговельних зв'язків, у тому числі за рахунок поглиблення зв'язків з Єгиптом [3, с. 322]. В. Шамраєва акцентує на необхідності вибору стратегічних партнерів України з акцентом на взаємовигідності та рівності партнерських відносин [4, с. 163]. Аналізуючи торговельну політику України, І. Дунаєв аргументує перспективність азійсько-африканського співробітництва у стимулюванні українського експорту з огляду на наявні тенденції [5, с. 58].

Жовква І. виокремлює три етапи становлення стратегічного партнерства як одного з основних інструментів зовнішньої політики України: I етап (перша половина 1990-х років) – у внутрішньополітичних актах України закладались підвалини використання цього інструмента в дипломатичній практиці України; II етап (друга половина 1990-х років) – спостерігалось активне проголошення стратегічних партнерів (кількість яких, за різними оцінками, сягнула 20 держав); III етап (після 2000 року) – відбувалась опосередкована верифікація відносин стратегічного партнерства, коли результати практичної дипломатичної діяльності засвідчували належність тієї чи іншої держави до категорії стратегічних партнерів України [6, с. 7].

Швед О. також підтверджує стратегічність партнерства України з Єгиптом, необхідність розвитку зовнішньоекономічних відносин з цією країною [7].

Історія становлення українсько-єгипетських економічних відносин за період незалежності досліджена Д. Серовим, засвідчено велику кількість як економічних, інституційних інструментів функціонування такого співробітництва: активна діяльність дипломатичних

представництв, співпраця торгово-промислових палат, міжнародні двосторонні угоди постачання товарів і послуг, концесійної розробки надр тощо [8].

В умовах фактичної війни формується новітній етап зовнішньоекономічної політики України, який обумовлює доцільність аналізу українсько-єгипетських відносин з урахуванням критеріїв безпеки зовнішньоторговельних відносин, а також обґрунтування пріоритетних напрямів зміцнення

Тому метою статті є виявлення економічного потенціалу зовнішньоторговельного співробітництва Україна - Єгипет з урахуванням критерію економічної безпеки та формування рекомендації щодо підвищення ефективності такого співробітництва.

Завданнями статті є: характеристика українсько-єгипетських економічних відносин за період незалежності України; детермінування інституціонального базису економічного співробітництва Україна-Єгипет; аналіз індикаторів структури зовнішньоторговельного балансу українсько-єгипетських відносин; обґрунтування стратегічних орієнтирів розвитку співробітництва між Україною та Єгиптом з урахуванням критеріїв економічної безпеки.

Зовнішньоторговельне партнерство України та Єгипту налагоджується від першого етапу формування основних інструментів зовнішньоекономічної політики нашої держави. Зокрема, у 1992 р. між Україною та Єгиптом укладено Угоду про основи взаємовідносин і співробітництва між Україною та Арабською Республікою Єгипет, якою визначено, що сторони, визнаючи важливість і вплив економічного співробітництва та товарного обміну на двосторонні відносини, сприятимуть розвиткові різних форм економічного і торговельного співробітництва і заохочуватимуть інвестиції між двома країнами. І таке співробітництво за понад 20 років налагоджене у багатьох сегментах економіки. Єгипет фактично став стратегічним партнером у зовнішньоторговельних відносинах України, що має істотні перспективи як щодо зростання обсягів товарообміну, формування спільних інструментів захисту ринків, вітчизняних виробників, так і налагодження спільних ланцюгів створення доданої вартості, а, відповідно, зміцнення конкурентоспроможності обох країн.

Серед стратегічних документів з економічного співробітництва слід відзначити Торговельну угоду між Урядом України і Урядом Арабської Республіки Єгипет (набула чинності 17.12.1993), Угоду між Урядом України та Урядом Арабської Республіки Єгипет про сприяння та взаємний захист інвестицій (набула чинності 13.10.1993), Протокол про співробітництво в галузі інформації між Україною і Арабською Республікою Єгипет (набула чинності 22.12.1992), Угоду між Урядом України і Урядом Арабської Республіки Єгипет про співробітництво в галузі рибних ресурсів (набула чинності 30.11.1994), Угоду про співробітництво в сфері туризму між Державним комітетом України по туризму та Міністерством туризму Арабської Республіки Єгипет (набула чинності 16.10.2005), Угоду між Урядом України та Урядом Арабської Республіки Єгипет про співробітництво в боротьбі зі злочинністю (набула чинності 16.10.2005), Протокол основних завдань, порядку роботи та умов проведення засідань Українсько-Єгипетської Міжурядової комісії з економічного та науково-технічного співробітництва (набула чинності 18.01.1995), Конвенцію між Урядом України та Урядом Арабської Республіки Єгипет про уникнення подвійного оподаткування та попередження податкових ухилень стосовно податків на доходи і на майно (набула чинності 27.02.2002), Меморандум між Міністерством аграрної політики України і Міністерством сільського господарства і освоєння земель Арабської Республіки Єгипет про співробітництво у галузі сільського господарства від (набула чинності 24.03.2009), Меморандум про взаєморозуміння між Державною службою фінансового моніторингу України та Підрозділом по боротьбі з відмиванням коштів Арабської Республіки Єгипет щодо співробітництва в сфері протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, та фінансуванню тероризму від (набула чинності 11.07.2012), Меморандум про взаєморозуміння щодо співробітництва в сфері управління водними ресурсами між Державним комітетом України по водному госпо-

дарству та Міністерством водних ресурсів та іригації Арабської Республіки Єгипет (набула чинності 24.11.2010) та ін. [9–10].

На сьогодні дипломатичними представництвами сформований спеціальний веб-портал для інформаційного забезпечення торговельно-економічного співробітництва України та Єгипту [10].

Найактивніше співробітництво з Єгипетськими компаніями та державою Єгипет здійснюють українські компанії Автокраз, Турбомаш, Днпровангонмаш, Крюківський вагонобудівний завод, Державна продовольча і зернова корпорація України та ін.

Налагодженню економічного співробітництва між Україною та Єгиптом активно сприяють Торгово-промислові палати обох країн, Міністерство економічного розвитку і торгівлі України, Українська спілка промисловців і підприємців, Головне бюро залучення інвестицій Єгипту, Єгипетський центр промоції експорту та ін.

Традиційно Єгипет виступає провідним торговельним партнером України в Африці, на який припадає 55 % вітчизняного експорту товарів до цього континенту за підсумками 2015 р.

В 2015 р. експорт товарів до Єгипту у порівнянні до 2014 р. скоротився на 27,1 % (з майже 3 млрд дол. до понад 2 млрд дол. США). Імпорт товарів з Єгипту скоротився на 40 % до 50 млн. дол. США. Таким чином, навіть в умовах зменшення обсягів торгівлі з Єгиптом, її сальдо формує істотний позитивний внесок у сальдо зовнішньої торгівлі України.

Упродовж останніх років Україна посідала 5-6 місце серед країн за вартісним обсягом постачальним товарів до Єгипту з часткою, що в середньому за останні п'ять років становила 4,4 %. Структура товарного експорту із України до Єгипту суттєво відрізняється від товарної структури імпорту Єгипту в цілому, де провідне місце займають мінеральні продукти та товари машинобудівної галузі, на які в 2014 р. припадало 23 % і 29 % відповідно. На рис. 1 наведено товарну структуру загального товарного імпорту Єгипту.

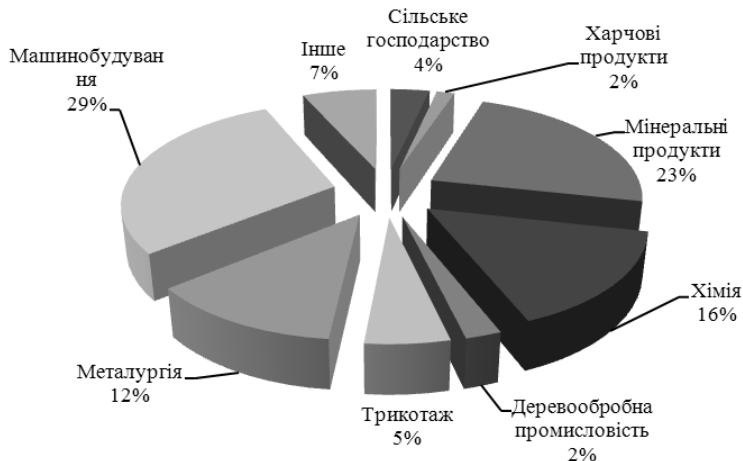

Рис. 1. Товарна структура імпорту Єгипту в Україну у 2014 р. (складено за [11])

В товарній структурі експорту України до Єгипту традиційно будується на поставках двох видів продукції, а саме товарів металургійної галузі та сільськогосподарських товарів, на які припадає 91,8 % від загального експорту до цієї країни. Решта 8,2 % експорту України до Єгипту в 2015 р. склали харчові продукти (4,3 %), та товари машинобудування (2,1 %). Частка інших товарних позицій не перевищувала 1 % (рис. 2).

Серед ключових тенденцій зовнішньоторговельного співробітництва України та Єгипту слід відзначити такі.

Вартісні обсяги експорту сільськогосподарських товарів до Єгипту скоротились у 2015 р. на 30 % або на майже 400 млн. дол. США, а експорт товарів металургійної галузі продемонстрував скорочення на 28 % або на 373 млн. дол. США.

Також у майже два рази скоротився експорт до Єгипту товарів машинобудівної галузі (з 83 млн. дол. США до 43 млн. дол. США) та на 60 % скоротився експорт мінеральної продукції (з 30 млн. дол. США до 12 млн. дол. США).

Водночас відбулось зростання у 1,5 разу експорту товарів харчової промисловості з 61 млн. дол. США до 90 млн. дол. США за рахунок збільшення експорту тютюну на 28,6 млн. дол. США. Також відбулось незначне зростання експорту товарів хімічної промисловості на 16 млн. дол. США.

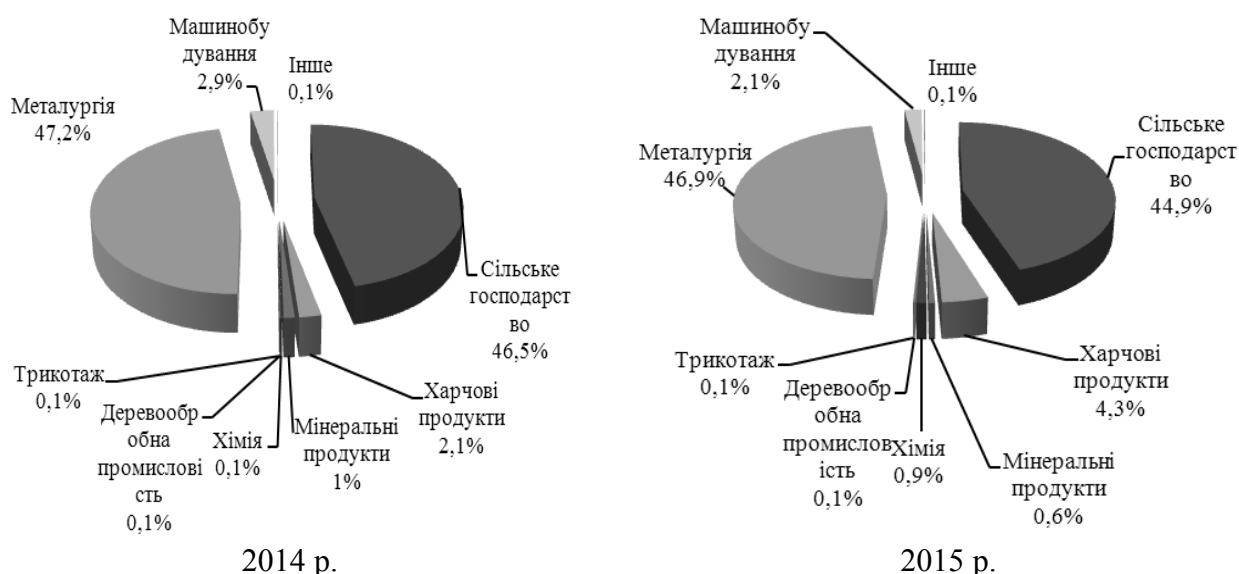

Рис. 2. Динаміка товарної структури експорту з України до Єгипту у 2014-2015 рр. (складено за [11])

В табл.1 показані окремі товарні позиції експорту з України до Єгипту, на які припадає 86 % від загального експорту товарів до цієї країни.)

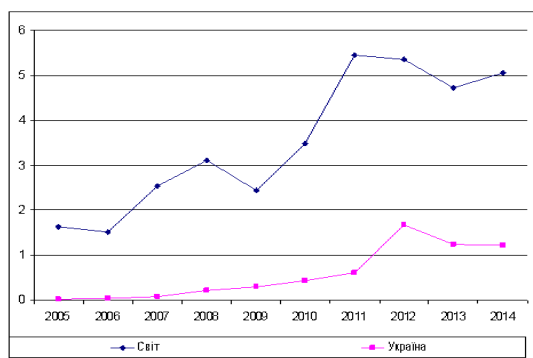
Таблиця 1

Провідні товарні позиції експорту з України до Єгипту

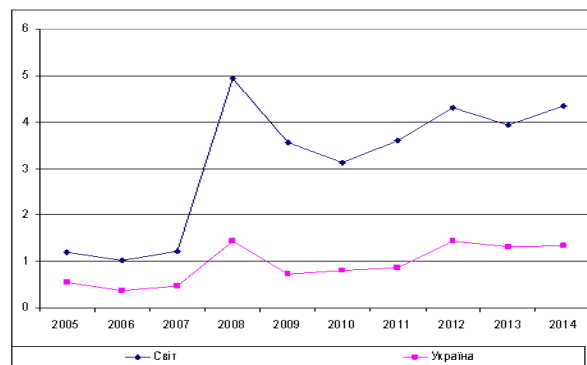
УКТЗЕД	Товарна позиція	2014 р.	2015 р.
		Експорт, млн. дол. США	Експорт, млн. дол. США
7207	Напівфабрикати з вуглецевої сталі	966,1	736,6
1005	Кукурудза	393,7	447,9
1001	Пшениця і суміш пшениці та жита (меслин)	651,8	311,5
7214	Інші прутки та бруски з вуглецевої сталі, без подальшого оброблення, крім кування, гарячого прокатування, гарячого волочіння або гарячого пресування, включаючи ті, що були піддані крученню після прокатування	197,4	151,5
1512	Олії соняшникова, сафлорова або бавовняна та їх фракції, рафіновані або нерафіновані, але без зміни їх хімічного складу	171,2	92,0
1201	Соеві боби, подрібнені або неподрібнені	97,1	37,5
7208	Прокат плоский з вуглецевої сталі завширшки 600 мм або більше, гарячекатаний, неплакований, без гальванічного чи іншого покриття	75,8	16,1

Складено за [12].

Україна є провідним постачальником до Єгипту чорних металів та зернових. Проте, якщо поставки чорних металів до Єгипту були налагоджені достатньо давно, то поставки зернових у відносно значних обсягах почалися лише в 2012 р. (рис. 3).

а) зернові

б) чорні метали

Рис. 3. Співвідношення імпорту Єгипту з України та загального обсягу імпорту Єгипту зернових та чорних металів у 2005 – 2014 рр., млрд дол. США (складено за [12])

В частині торгівлі товарами металургійної галузі слід зазначити, що попри провідну позицію в торгівлі чорними металами (де частка України в загальному імпорті Єгипту становить 31 %), експорт виробів з них до Єгипту практично відсутній. Частка України в загальному імпорті Єгиптом виробів з чорних металів становить 0,7 %. Фактично ринок виробів з чорних металів контролюється чотирма країнами, а саме Китаєм (20,9 %), Італією (17,3 %), США (16,2 %) та Німеччиною (12 %), тобто сукупно майже три чверті. Враховуючи вищезазначене, Україні слід зорієнтувати свою увагу на питанні розширення експорту до Єгипту виробів з чорних металів, насамперед труб. Враховуючи зростаючу активність в частині побудови нових маршрутів транспортування енергоносіїв з Єгипту до інших країн з кінцевою перспективою направлення цього газу в Європу, слід очікувати значного попиту на труби для транспортування енергоносіїв.

Експорт напівфабрикатів з вуглецевої сталі (провідна позиція товарного експорту України до Єгипту на яку припадало 35,3 % від загального показника) у 2015 р. скоротився на майже 230 млн. дол. США, або на 23,8 % до 736 млн. дол. США.

В частині експорту зернових різні товарні позиції цієї групи характеризувались протилежними тенденціями. Так експорт пшениці скоротився у 2 рази (з 652 млн. дол. США до 312 млн. дол. США) при тому, що її споживання в Єгипті за аналогічний період зросло на 2,62 % (з 19,1 млн. метричних тонн до 19,3 млн. метричних тонн), а внутрішнє виробництво скоротилося на 2,41 % (з 8,3 млн. метричних тонн до 8,1 млн. метричних тонн). Натомість експорт вітчизняної кукурудзи до Єгипту продемонстрував зростання на 13,8 %, або на 54 млн. дол. США до майже 450 млн. дол. США. Зазначимо, що протягом останніх років спостерігається стабільна тенденція до зростання споживання кукурудзи в Єгипті. Якщо в 2014 р. споживання зросло на 5,3 % то в 2015 цей показник склав 4,3 %. Темпи внутрішнього виробництва зростають значно повільніше (у 2015 р. виробництво кукурудзи в Єгипті зросло на 0,7 %). Як наслідок, постійно збільшується розрив між споживанням та внутрішнім виробництвом (у 2015 р. споживання становило 14,5 млн. метричних тонн, в той час, як внутрішнє виробництво становило 6 млн. метричних тонн).

Вартісні обсяги експорту української соняшникової олії у 2015 р. у порівнянні до попереднього року скоротилися майже у 2 рази, з 171 млн. дол. США до 92 млн. дол. США. Значною мірою це пов'язане з проведенням протягом останніх років цільової політики Єгипту по імпортозаміщенню соняшникової олії. У результаті імпорт Єгиптом в цілому цієї товарної позиції скоротився з майже 1 млрд. дол. у 2012 р. до 430 млн. дол. США у 2014 р.

Про істотні резерви нарощення обсягів експортно-імпортних операцій між Україною та Єгиптом неодноразово підтверджено вітчизняними науковцями Н.Ткаленком, В.Клімчиком, В.Корольом, Д. Лук'яненком, В. Пікаловим, М.Фесенком [13–19]. Крім очевидних перспектив подальшої співпраці з Єгиптом для України, єгипетські дослідники підтверджують вагоме значення партнерства з Україною для Єгипту [20–23]. Беручи до уваги засади формування міжнародної конкурентоспроможності країни у глобальному просторі, сформульовані М.Портером [24, с. 386], визначимо, що критерієм економічної безпеки зовнішньоторговель-

ного співробітництва Україна–Єгипет є налагодження взаємовигідної співпраці, коли країни формують взаємовигідні поставки, сприяючи розвитку і підвищенню конкурентоспроможності обох країн. Проведений аналіз засвідчує, що українсько-єгипетське партнерство розвивається саме на таких засадах, без надмірної диспропорції у обсягах імпорту/експорту, а також позиціонуючи один одного як партнерів, а не лише ринків збуту.

За результатами проведених досліджень можемо сформулювати такі висновки:

Українсько-єгипетські економічні відносини за період незалежності України формувалися завдяки розвитку інституціонального базису, інфраструктури такої співпраці, тому на даний час, незважаючи на істотне зниження зовнішньоторговельного потенціалу України, Єгипет є стратегічним партнером України. На даному етапі у зв'язку із геополітичними змінами констатуємо новий етап розвитку цих відносин;

Інституціональний базис економічного співробітництва Україна–Єгипет охоплює угоди, Меморандуми щодо налагодження торгівлі, розвитку сільського господарства, оподаткування, використання природних ресурсів, а також відповідну інфраструктурну мережу профільних інститутів, що сприяють співробітництву: торгово-промислові палати, міністерства, Міністерство економічного розвитку і торгівлі України, Українська спілка промисловців і підприємців, Головне бюро залучення інвестицій Єгипту, Єгипетський центр промоції експорту та ін.

Аналіз індикаторів структури зовнішньоторговельного балансу українсько-єгипетських відносин засвідчив, що найінтенсивніше налагоджене зовнішньоторговельне співробітництво між Україною та Єгиптом у галузі сільського господарства, металургії, машинобудування. Втім, констатуємо недостатньо використаний потенціал співробітництва у інших галузях.

Стратегічними орієнтирами розвитку співробітництва між Україною та Єгиптом слід відзначити такі:

Додаткові можливості для диверсифікації та зростання українського експорту можуть бути створені за умови використання переваг єгипетських багатосторонніх угод з африканськими (Економічне співтовариство країн Східної та Південної Африки, COMESA) та арабськими (Велика арабська зона вільної торгівлі, GAFTA) країнами, які разом з вигідним географічним розташуванням дозволяють Єгипту бути логістичним хабом для торгівлі українською продукцією в арабських і африканських країнах.

Потенціал інвестиційних відносин між Єгиптом і Україною забезпечує основу для значних двосторонніх потоків капіталу. Загальний обсяг прямих інвестицій України в Єгипет станом на кінець 2015 р. становив понад 241 млн. дол. США. Перспективними для України є багаті природні ресурси та інформаційно-технологічний сектор Єгипту. В Єгипті Україна реалізує один зі своїх найбільших інвестиційних проектів за кордоном, в рамках якого державна компанія «Нафтогаз України» інвестувала в пошук нафти і почала розвідку промислової нафти і газу у Західній пустелі Єгипту.

Враховуючи, що попит на зернові в Єгипті протягом останніх років є доволі стабільним, а імпорт не знижується нижче позначки 5 млрд дол. США, цей ринок є доволі перспективним для вітчизняних виробників зернових. Водночас зростаюча на ньому конкуренція з поставачальниками з РФ та США вимагає прискорення реалізації інвестиційно-інфраструктурних проектів, спрямованих на побудову мережі зерноховищ на берегах ріки Ніл. Це дозволить забезпечити стабільне функціонування поставок зерна баржами зі зерноховищ на Дніпрі до відповідних зерноховищ на Нілі, що суттєво покращить конкурентні переваги вітчизняних експортерів зернових не тільки в Єгипті, а і в інших країнах Африканського Континенту, загальний імпорт зернових якого в 2014 р. становив майже 25 млрд дол. США.

ВИСНОВКИ

Українсько-єгипетське науково-технічне співробітництво також є важливою сферою взаємовигідних відносин між двома країнами. Найбільш перспективними для України є українсько-єгипетські проекти з розвитку промислової кооперації, трансферу технологій, наукових досліджень у сферах транспорту, охорони навколишнього середовища, виробництва устаткування для енергетичної сфери, сільськогосподарської техніки та кораблебудування, як, наприклад, спільний проект з будівництва вантажних кораблів типу «RO-RO» в Олександрії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Європейський проект та Україна: монографія / А.В. Єрмолаєв, Б.О. Парахонський, Г.М. Яворська, О. О. Резнікова [та ін.]. – К.: НІСД, 2012. – 192 с.
2. Геоекономічні сценарії розвитку і Україна: монографія / М. З. Згуровський, Ю. М. Пахомов, А. С. Філіпенко [та ін.]; наук. ред. А. С. Філіпенко. – Київ: Академія, 2010. – 327 с.
3. Економіка України: стратегія і політика довгострокового розвитку: монографія / за ред. В.М. Гейця; Нац. акад. наук України, Ін-т екон. прогнозування. – К.: Фенікс, 2003. – 1008 с.
4. Шамраєва В. М. Стратегічне партнерство як інструмент зовнішньої політики держави (історіографія проблеми) / В. М. Шамраєва // Державне будівництво. – 2012. – № 1. – С. 154–164.
5. Дунаєв І. В. Торговельна політика: навч. посіб. / І. В. Дунаєв, В. Ю. Бабаєв; Нац. акад. держ. упр. при Президентові України, Харків. регіон. ін-т держ. упр. – 2-ге вид., доповн. і доопрац. – Х.: ХарПІ НАДУ "Магістр", 2013. – 180 с.
6. Жовква І. І. Стратегічне партнерство у зовнішній політиці України: дисертація на здобуття наук. ступеня канд. політ. наук: спеціальність 23.00.04. "Політичні проблеми міжнародних систем та глобального розвитку" [Електронний ресурс] / І. І. Жовква – Режим доступу: <http://mydisser.com/ru/catalog/view/247/251/12428.htm>.
7. Швед В. О. Близькосхідний регіон у сучасних стратегіях трансатлантичної спільноти: монографія / В. О. Швед – К.: НІСД, 2006. – 242 с.
8. Серов Д. І. Становлення та розвиток політичних та економічних відносин України з країнами Арабського Сходу (1990-ті рр. – поч. ХХІ століття): автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. пол. наук: спец. 07.00.02 «Всесвітня історія» / Д. І. Серов. – Одеса, 2006. – 16 с.
9. Угода про основи взаємовідносин і співробітництво між Україною та Арабською Республікою Єгипет: Міжнародний документ від 22.12.1992 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/818_358
10. Веб-портал для інформаційного забезпечення торговельно-економічного співробітництва України та Єгипту [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://egypt.mfa.gov.ua/ua/ukraine-%D0%B5g/trade>
11. Географічна структура зовнішньої торгівлі послугами за 2014 рік [Електронний ресурс] // Державна Служба Статистики України. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
12. Державна митна служба України: статистичні дані рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukrexport.gov.ua/ukr/tovaroobig_z_ukr/egy/4287.html
13. Ткаленко Н. В. Зовнішньоторговельна безпека як складова національної економічної безпеки України / Н. В. Ткаленко // Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. – 2010. – № 2. – С. 34–39.
14. Клімчик В. В. Зовнішньоторговельна безпека України як складова економічної безпеки держави / В. В. Клімчик // Наукові записки [Національного університету "Острозька академія"]. Сер. : Економіка. – 2012. – Вип. 19. – С. 343–347.
15. Поручник А. М. Національний інтерес України: економічна самодостатність у глобальному вимірі: монографія / А.М. Поручник. – К.: КНЕУ, 2008. – 352 с.
16. Король В. Регіональна економічна інтеграція у Великій Східній Азії: детермінанти та бар'єри / Король В., Небильцова О. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: journals.urpn.ua/jiep/article/download/48786/45022.
17. Стратегії економічного розвитку в умовах глобалізації: моногр. / За ред. д-ра екон. наук, проф. Д. Г. Лук'яненка. – К.: КНЕУ, 2001. – 538 с.
18. Пікалов В.С. Сучасний стан та перспективи розвитку торгово-економічних відносин України з країнами близького Сходу / В.С. Пікалов // Ученые записки Таврического национального университета имени В.И. Вернадского (Серия «Экономика и управление»). – 2011. – Том 24 (63). – №1. – С. 149–154.
19. Фесенко М. Глобальне стратегічне партнерство провідних акторів: теоретико-методологічний вимір / М. Фесенко // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка // Міжнародні відносини. – 2015. – № 1(43). – С. 24–29.
20. Contract-Financed Technical Co-operation and Local Ownership: Egypt Country Study Report / Maha Abdelrahman, Raymond Apthorpe / SidaEVALUATION 03/09:02. – Swedish International Development Cooperation Agency [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.sida.se>.
21. Warner M. A. New strategy for the new geopolitics // Public Interest. – Issue 153. – Fall 2003. – 94 p.
22. Global Trends 2020 Mapping the Global Future: Report of the National Intelligence Council's Project [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dni.gov/index.php/about/organization/-national-intelligence-council-global-trends>.
23. Global Trends 2025: A Transformed World [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.acus.org/files/publication_pdfs/-3/Global-Trends-2025.pdf.
24. Портер М. Стратегія конкуренції. Методика аналізу галузей і діяльності конкурентів / М. Портер. – К.: Основи, 2002. – 450 с.